

УДК 821.162.1"19".091:821.161.2

ВІЗІЯ УКРАЇНИ В ЕСЕЇСТИЦІ ЄЖИ СТЕМПОВСЬКОГО

Ольга ВОЗНЮК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства*

У статті аналізується сприймання концепції України польським письменником Єжи Стемповським. Висвітлюється проблематика різноаспектного бачення письменником української культури та історії на тлі українсько-польських відносин. Розглядається значення української культури в світовому контексті.

Ключові слова: Єжи Стемповський, візія, Україна, польська та українська культура.

Пропонована стаття присвячена польському есеїсту, літературному критику, співпрацівнику паризької “Культури”, перекладачеві, емігранту Єжи Стемповському (1894–1969). Постать багатогранна, яка повертається з забуття у польську літературу і цим поверненням сприяє переосмисленню ряду важливих культурно-мистецьких проблем, у тому числі баченню та сприйманню поляками української культури, історії. Спадщина письменника – творця сучасного польського есе – на жаль, ще не досліджена і не вивчена в українському літературознавстві, хоча есеїст неодноразово звертався до української проблематики.

На сьогодні лише в одній монографії досліджується життя та творчість Єжи Стемповського – “Неспішний пішохід і парадокси. Мова про Єжи Стемповського”¹. Дослідник ґрунтовно проаналізував життєвий шлях Є.Стемповського, літературно-критичну, публіцистичну, епістолярну та діаристську спадщини. В окремий розділ в монографії виділено матеріал, що стосується української проблематики в житті та творчості письменника. Крім того, що А.С.Ковальчик упорядкував та видав есе та листи Єжи Стемповського, присвячені українським питанням під назвою “В долині Дністра та інші українські есе. Листи про Україну”², а також упорядкував збірку есе “Єжи Стемповський. Від Бердичева до Лафіт”³.

Творчість Єжи Стемповського активно повертається з забуття також завдяки дослідницькій праці Є. Тімошевича⁴, В.Карпінського⁵ та ін.

¹ Kowalczyk A.S. Nieśpieszny przechodzień i paradoksy. Rzecz o Jerzym Stempowskim. Wrocław, 1997.

² Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie / Wybór, przypisy, posł. Kowalczyk A.S. Warszawa, 1993.

³ Stempowski J. Od Berdyczowa do Lafitów. Wołowiec, 2001.

⁴ Stempowski J. Szkice literackie: W 2 t. / Wybór i opracowanie Timoszewycz J. Warszawa, 2001.

⁵ Stempowski J. Zapiski dla zjawy oraz zapiski z podróży do Delfinatu / Przedm. Karpiński W., tłum., posłowie Zieliński J. Warszawa, 2004.

Досліджень щодо української проблематики в творчості письменника, його візії України у польському літературознавстві можемо назвати лише декілька. Серед них стаття польського дослідника А. Середницького “Єжи Стемповський про українські справи”⁶, де автор аналізує українські питання в контексті літературної, публіцистичної та епістолярної спадщини оглядово, вимальовуючи загальне коло проблем, не акцентуючи на тому, яке ж значення Україна відіграла у формуванні письменника.

Глибшою під цим кутом зору є стаття А.С. Ковальчика “Степова Еллада” (“Stepowa Hellada”), опублікована у книзі “В долині Дністра та інші українські есе. Листи про Україну”, та у доповненому варіанті вміщена як розділ у монографії “Неспішний пішохід і парадокси. Мова про Єжи Стемповського”. Дослідник простежує вплив дитячих років есеїста, проведених на українській землі, на його подальшу долю та творчість. Це сприяло самовизначенню письменника у майбутньому.

Зі здійсненого огляду випливає, що постать есеїста цілком незнана в українському літературознавстві, причому вона потребує дослідження не лише в контексті українсько-польських літературних взаємин, а й у вивченні візії України в імагологічному руслі. Щоб розкрити творчість письменника, наголосивши на українських аспектах, необхідно проаналізувати особливість бачення України в рецепції Єжи Стемповського; окреслити культурно-історичне значення візії есеїста на тлі українсько-польського культурного дискурсу та ін. У пропонованій статті зосереджена увага на інтроспективній рецепції України Єжи Стемповським на прикладі есе з книги “В долині Дністра та інші українські есе. Листи про Україну”, повністю присвяченої українській проблематиці.

Перші літературні твори письменник опублікував у Польщі, це нарис “Пілігрим” (“Piełgrzym”, 1924), памфлет “Пан Йов’яльський та його спадкоємці” (“Pan Jowialski i jego spadkobiercy”, 1931), нарис “Химера як тварина потягу” (“Chimera jako zwierze pociagowe”, 1933), де порушені в основному проблеми розвитку мистецтва. На початку Другої світової війни виїхав за кордон, з 1940 р. осів у Швейцарії.

Саме на еміграції письменник неодноразово згадує свою “ближчу батьківщину” (за висловом Є. Стемповського) – долину Дністра, Україну. Українська тематика проходить через усю творчість письменника, з’являється у вигляді порівнянь, алюзій, відступів.

Україною позначене усе життя та творчість Єжи Стемповського. Батько есеїста, Станіслав Стемповський, за Директорії був міністром сільського господарства (рільництва), а згодом міністром скарбу та одним з двох поляків в уряді С. Петлюри. У міжвоєнні часи він – член Українського центрального комітету, голова польсько-українського товариства, співробітник Українського наукового інституту у Варшаві. На думку А.С.Ковальчика, саме від батька Єжи успадкував українофілізм, оскільки останній ціле життя був заангажований в українській справі.⁷

З раннього дитинства Єжи Стемповський перебував у лоні української культури, у родовому маєтку Шебутинці, що на Поділлі. Як зазначає есеїст, “народився на світ в польській родині в Україні. Слова ці, на перший погляд такі прості, вимагають сьогодні багато пояснень”⁸. Національність, за висловом письменника, на початку ХХ ст. розу-

⁶ Serednicki A. Jerzy Stempowski o sprawach ukraińskich // Acta Polono-Ruthenica II, Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Olsztyn, 1997.

⁷ Kowalczyk A.S. Nieśpieszny przechodzień i paradoksy. Rzecz o Jerzym Stempowskim. S.29.

⁸ Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.9.

міється як своєрідний “расовий фатум”. У долині ж Дністра, яка становила “шахівницю народів”, що вільно пересувалися та приносили свою мову, культуру на ці терени, міжетнічних конфліктів у сучасному розумінні не існувало.

Україна у візії Є. Стемповського постає перед читачем як поліетнічна та полікультурна земля. Відкритість українського простору, на відміну від європейського, сприяла вільному співіснуванню тут різних етносів та мов: “В моїй рідній долині середнього Дністра землевласники розмовляли польською, селяни – українською. Урядовці – російською з одеським відтінком, купці – єврейською, теслі та столярі – як філіпони і старообрядці – російською з новгородським акцентом...”⁹. Така свобода існування, на переконання есеїста, походить з ідеї рівноправності та толерантності.

У той час національна ідентифікація перебувала тут у постійному русі та відзначалася нестабільністю. “Якщо поляк одружувався з росіяною, – говорив мій батько, – зазвичай діти їхні ставали українцями або литвинами”¹⁰. Сам письменник ідентифікував себе як східного європейця.

Є. Стемповський зазначає, що територія долини Дністра в той час була перехрестям культур і народів: одна дорога вела до Києва, друга – до Польщі (Кракова), третя – до Петербурга, а четверта, образно кажучи – до Ізраїля: “За мого дитинства давні українські креси були таким великим роздоріжжям, з котрого, крім всіх бічних стежок, виходили чотири дороги: одна провадила до Києва, друга до – Кракова, третя – до Петербурга і четверта, яка тоді ще не провадила до Палестини...”¹¹. Звідси можемо зробити висновок про головні етнічні групи, які населяли тогочасну Україну, а саме: українці, поляки, росіяни та євреї.

Взаємоповага та толерантність, які панували в долині Дністра, не зникли з поширенням націоналізму західного виміру. Націоналізм західного зразка знищив лише інтелігенцію народів, на думку автора, але простий народ надалі жив так, як і доти – у взаємній приязні. “Навіть у тій тяжкій і прикрій атмосфері, яка витворилася на наших кресах після так званої пацифікації Східної Малопольщі, вистарчило відійти далі від урядів, газет та громадських організацій, щоб всюди чути слова єднання”¹².

Історична візія України для Стемповського розпочинається іще з грецьких колоній на Чорному морі, римських завоювань. Долина Дністра зберігає пам’ятки давніх народів, які мігрували через ці землі, залишивши після себе пам’ятки своєї культури у вигляді курганів, кам’яних баб.

Письменник зазначає, що Україна XVI ст. в описах мандрівників постає як величезний безлюдний степ, на півдні якого мешкали татари-пастухи. Проте таке бачення, на думку автора, дещо поверхове, оскільки сам Єжи Стемповський у саду біля свого будинку знайшов кам’яний хрест та поховання з XI ст. Це додатково засвідчує, що на цій території історія плине безперервно від язичницьких до християнських часів.

Не погоджується Єжи Стемповський з візією України Г.Сенкевича, яка переросла у загальнонаціональний польський стереотип України. Есеїст вважає, що поляки витворили штучний образ диких земель України, щоб заспокоїти власне самолюбство щодо втрачених територій: “Сенкевичівський образ “диких піль” завжди видавався

⁹ *Stempowski J.* W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.10.

¹⁰ *Ibid.* S.11.

¹¹ *Ibid.* S.13–14.

¹² *Ibid.* S.15.

мені віддаленою від реальності фантазією самих поляків, які прощалися з ягеллонською традицією і потішалися тим, що залишають по собі лише неродючі пустки”¹³. Тобто, автор цілком заперечує негативний стереотип про безвартісність цих територій, а звідси – їхня втрата має бути безболісною.

Про багатокультурність та тривалість історії на цих землях свідчать й будівлі в долині Дністра, де кожна національна група будувала у притаманному їхній культурі стилі. Так, українські хати були дерев’яні, побілені як з середини, так і ззовні білою глиною. Така відмінність підкреслюється з огляду на різноманіття інших стилів житлового будівництва та неординарність української архітектури.

Своєрідним літописом для відчитання історії українських земель стають для письменника паркові насадження. Парки України постають перед письменником наче палімпсести, які розповідають про минулі традиції й покоління. Захоплення садівництвом тому так добре прижилося в Україні, бо тут, як зауважує Є. Стемповський, у свідомості мешканців культ дерев жив ще з часів язичництва. Проте така візія України, її парків відображає певний зникаючий спогад, наче візія міфічної Атлантиди.

Письменник стверджує, що в Україні завжди був присутній “інший”, який приносив щось своє, витворюючи таким чином неповторність місцевої культури. У візії Стемповського цей “інший” не сприймався етнічним населенням ворожо, якщо не порушував усталених тут правил свободи, правил толеранції. На теренах українських земель в усьому відчувався вплив інших культур: “Численні українські замки, палаці були, однак, завжди свідомством чужих впливів, західних або середземноморських”¹⁴.

Історія волинських земель теж сягає сивої давнини і засвідчує пам’ятками давні традиції українців: “В Зимному знаходиться церква з XI ст., яка дозволяє віднести земляні роботи – подібно як овалування Устилуга – до XI–XIII ст., тобто до часу перед монгольським наїздом, після котрого настав занепад середньовічної волинської цивілізації.”¹⁵. Отже, волинська традиція сягає ще середньовічних часів, проте цей факт ігнорує польське суспільство, яке акцентує лише на власних культурних досягненнях. Стемповський же розкриває Україну від її глибокої старовинної традиції.

Переплетення культур на теренах України витворює не лише своєрідну культурну традицію толерантності до іншого, а й допомагає розкрити душу іншого, зрозуміти його. Така атмосфера сприяє порозумінню та стає джерелом натхнення. Українське коріння розуміння іншого есеїст знаходить у творчості відомого письменника Джозефа Конрада.

На думку Єжи Стемповського, власне з України виніс Джозеф Конрад унікальну здатність проникати глибоко у душу персонажа та розкривати її. В есе “Багаж з Калинівки” (“*Bagaż z Kalinówki*”) Стемповський простежує українські впливи на розвиток та становлення одного з найвідоміших світових письменників. Власне Україна з її предковічними історичними традиціями, з високою культурою, повагою до іншого стала джерелом розвитку таланту цього письменника.

Саме з Калинівки вирушив у світ Джозеф Конрад, талант якого увібрав своєрідність української землі: “Конрад – це трохи як катедра в Кам’янці, на котрій був мінарет, на

¹³ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.44.*

¹⁴ *Ibid. S.25.*

¹⁵ *Ibid. S. 63.*

котрому згодом стала позолочена Матір Божа”¹⁶. Це порівняння показує нашарування не лише культур, а й цивілізацій, які тісно переплелись на українській землі.

Перше, що впадає у вічі, як зауважує есеїст, це відсутність поляків у творах Конрада, натомість, багато чужинців, душу яких він розкриває. “Є в цьому щось дуже ягеллонське, чого нема в інших письменників, проте міститься в генії його ближчої батьківщини”¹⁷. При цьому під “ближчою батьківщиною” розуміється саме українська земля.

Отже, як стверджує Є.Стемповський, Дж. Конрад саме з України вивіз це вміння проникати углиб душі людей інших національностей, що підтверджує його “український роман” (за визначенням Є. Стемповського) “Сестри”.

Україна, а саме Волинь, стала джерелом натхнення і для польського композитора Ігоря Стравінського. В есе “Дім Стравінського в Устилугу” (“Dom Strawińskiego w Uściługu”) Єжи Стемповський проаналізував походження українських мотивів у творчості музиканта.

У першому томі свого щоденника І.Стравінський неодноразово згадує маєток своєї першої дружини, де він до 1914 р. проводив літо. Називає його “Ou stiloug”. Він також зазначає місце розташування маєтку на Волині: недалеко містечка Устилуг на правому березі Буга.

Дім в Устилугу був для Стравінського місцем не лише відпочинку, а й творчої праці, місцем натхнення, де досі побутують фольклорні та міфічні традиції. “В Устилугу Стравінський мав можливість безпосереднього контакту з фольклором, який займав важливе місце в дискусіях тогочасного музичного світу”¹⁸. Це стало поштовхом для створення знаменитого твору І.Стравінського “Жар-птиця”.

Як зазначає польський дослідник А.Середницький¹⁹, Єжи Стемповський високо цінував українську культуру. Візія української культури у Стемповського займає особливе місце, оскільки вона не лише є продовженням західних традицій, а й протягом століть зберігає свою самобутність. Україна для Стемповського – це “давня пастуша Аркадія”²⁰, яка зберігає традиції і мудрість стародавніх часів до цього часу. Сліди прадавньої пастушої цивілізації збереглись у будівлях українців. Ґрунтом для існування цієї цивілізації в Україні було натуральне господарство, яке з часом переросло у “ринкове”. Однак ще досі в культурі, звичаях українців можна простежити рештки традицій прадавньої пастушої цивілізації, яка уже давно зникла в самій Європі. Таким чином, у візії Є.Стемповського Україна виступає як берегиня праєвропейських традицій.

Ще одним свідченням високого розвитку української культури, на думку Єжи Стемповського, є унікальні українські церковні хори, історія яких налічує сотні років. “Зі збережених документів виникає, що деякі церковні хори мали за собою величезну традицію, п’ятсот чи навіть сімсот років неперервної діяльності. Я слухав хори, які співали зі старих нот, що передавались з покоління в покоління. Їхнє прочитання вимагало від інших певного знання палеографії”²¹.

Діяльність хорів не зводилася лише до виконання літургії. Вони брали активну участь у суспільному житті, виступали на концертах з відповідним репертуаром. Та-

¹⁶ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.43.*

¹⁷ *Ibid. S.45.*

¹⁸ *Ibid. S.57.*

¹⁹ *Serednicki A. Jerzy Stempowski o sprawach ukraińskich. S.425–434. S.428.*

²⁰ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.28.*

²¹ *Ibid. S.72.*

кий хор “співав на весіллях, хрестинах, дожинках і різних місцевих святах, в котрих де-не-де зберігалися спогади поганських обрядів”²².

Отже, українська музика розвивалася згідно з європейськими традиціями: “Професійна чи народна музика Східної Європи опиралася завжди на ті самі зразки і на те саме вміння, що і музика Заходу, від котрої ніколи не відходила далеко”²³.

Українська культура тісно переплетена із західноєвропейською. Одним з прикладів цього є хоча б латина, яка двічі приходила в долину Дністра. Спершу її принесли римські колоністи, а через п’ятнадцять століть вона повернулася на тлі відродження гуманістами слави латини. До XVIII ст. латинська мова залишалась урядовою в Речі Посполитій. “Вся Україна читала тоді по трохи Цицерона і Вергілія, а найкраща пародія “Енеїди” була написана українською мовою Котляревським”²⁴, – зазначає автор, підкреслюючи цим високий розвиток та довершеність української мови.

Окремим пунктом бачення України Єжи Стемповським можна виділити Гуцульщину, яка, на думку письменника, є останнім форпостом рільничо-пастушої цивілізації у Європі. Гуцульщина у сприйнятті письменника – це край з самобутньою культурою, де збереглися пастуші традиції, про які Європа вже давно забула. Тут виховання є настільки мудрим та органічним, що “Гуцульщина до сьогодні має багато справжніх майстрів елегантності, порівняно з котрими леви та левиці сьогоднішніх салонів є представниками зарозумілості та грубіяництва.”²⁵

Спосіб поведінки гуцулів ґрунтується на прадавніх традиціях, які до сьогоднішнього дня є актуальними. У їхніх словах досі живуть магічні значення, які мають певний прихований код, зрозумілий лише посвяченим. Гуцульщина не знала панщини, тому народні традиції мали змогу розвиватися тут безперешкодно. Панщина ж губить оригінальні риси і закладає у підсвідомість підневільне мислення, яке, на думку есеїста, є трагедією пригніченого і стражденного народу.

Неодноразово мандруючи Карпатами, Є.Стемповський у гуцульських селах знаходить прадавні рештки пастушої цивілізації, якими були й назви стежок у горах. Про це есеїст згадує у листах до рідних та друзів²⁶.

В есе письменник висловлює думку, що толерантність до Іншого на теренах українських земель витворилася завдяки ягеллонським традиціям взаємоповаги. Саме за часів правління ягеллонської династії терени Речі Посполитої охоплювали території, де співіснували різні етноси. З тих часів витворюється толерантне ставлення до іншої культури, мови, звичаїв. Саме за культом толерантності висловлює жаль Єжи Стемповський, вбачаючи в ньому сенс розвитку гуманістичних ідей Європи. Ці поняття ще збереглися на теренах колишніх східних володінь Речі Посполитої – так званих кресах. Ця візія письменника не відповідала реальності, а була винесена з дитинства та витворена під впливом гуманістичного виховання.

Зауважимо, що термін “креси” у розумінні Є.Стемповського відрізняється від загальноприйнятого трактування східних теренів у колишній Речі Посполитої, де витворювався стереотип маловартісної культури тих націй, які населяли ці території. На

²² *Stempowski J.* W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.73.

²³ *Ibid.* S.75.

²⁴ *Ibid.* S.17.

²⁵ *Ibid.* S.90.

²⁶ *Ibid.* S.348.

нашу думку, Стемповський не вкладає такого розуміння у це слово, а вживає його за інерцією того часу. У творчій спадщині письменник підкреслює самотність та розвиток української культури та історії, право на незалежність України.

Термін “креси” є доволі суперечливим та неоднозначним. Він міцно закріпився у польській науковій практиці на означення колишніх східних теренів Речі Посполитої, у нього вкрито також сентиментальну тугу за цими територіями. При цьому дані землі стереотипно розглядаються як польські. Таке трактування є доволі однобічним і не толерує рівноправний розвиток етнічних культур, а наче применшує їхнє значення на цих територіях.

Останнім часом у польських наукових колах така концепція змінюється, з’являються нові думки та погляди щодо знівелювання негативної конотації цього терміна, а також його заміни або ж усунення з наукової практики. Так, Є.Гедройц запропонував замість терміна “креси”, який применшує роль культур, націй, традицій народів, що жили на цих теренах, вживати термін “прикордоння”. Як зазначає польська дослідниця Єва Вегандт, польського письменника Ч.Мілоша слово “креси” “доводило до білої гарячки, проте тим більше доводить воно українців... Креси ділять, це терен винятково жорстоких воєн, натомість прикордоння єдне”²⁷.

В есе “Етапи певних змін” Є.Стемповський аналізує зміну мислення поляків від ягеллонської ідеї рівності та толерантності до п’ястівської ідеї однонаціональної польської держави. Розпад Речі Посполитої та втрату її східних територій письменник пояснює, насамперед, байдужістю, незнанням та незацікавленістю у вивченні поляками культури інших народів, які населяли ці території.

Східні терени хоча й не належать уже полякам, проте залишаються у їхній пам’яті. Так, Ю.Словацький довго марив спогадами про Кременець, Бар та ін. Україна виступає як спогад, як марево минулого, щасливих років дитинства, які не повернеш.

Єжи Стемповський підкреслює, що польське панування на теренах України було для простого люду важким. Згідно з переказами діда письменника, який народився в Україні 1838 р., “чоловіки не мали бажання співати, а жінки перестали вишивати сорочки”²⁸.

Залишаючи колишні території імперії, колонізатори повинні гідно попрощатися з ними та змиритися з цим. Є. Стемповський засуджує, “що все ще є поляки, котрим тяжко вимовити слово “Україна” чи “українці”²⁹. У польській свідомості, на думку Стемповського, Україна постає не як віддалена підконтрольна територія, а як органічна її складова, певний багатонаціональний проект. Після війни багато поляків залишилось на території України і брало активну участь у її житті, про що свідчать репери населення в СРСР.

Такий стан речей навіює есеїстові думку, що “поляки, покидаючи Україну, в хаосі війни та революції не встигли з нею попрощатися”³⁰. Не всі розпрощалися з нею. Багато хто зберіг Україну в серці і несе її крізь ціле життя. На нашу думку, такий спогад береже інформацію про власну Україну, її суб’єктивне сприйняття.

Письменник порушує проблему прощання, що в його розумінні означає гідно розійтися та жити мирно далі. Форма прощання з Україною та українцями є важливою

²⁷ *Wiegandt Ewa. Emigracyjne teorie “małych ojczyzn” // Pisarz na emigracji. Mitologie. Style. Strategie przetrwania. Warszawa, 2005. S.78.*

²⁸ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.100.*

²⁹ *Ibid. S.101*

³⁰ *Ibid. S.101.*

для подальшого розвитку стосунків та історії двох сусідніх народів. “Польська література та публіцистика не подали досі жодної вдалої словесної формули, яка б виражала почуття поляків, які прощаються з Україною. Не знаю, чи українці мають якусь форму прощання з поляками”³¹.

Як зазначає Є.Стемповський, українська меншина є найстарішою Польщі. Українців з поляками єднають “довгі роки спільної долі та культури”³². Чотириста років Правобережна Україна була під Польщею, а потім ділила її долю під австрійською та російською окупацією. “Наслідком такої довгої спільної долі було сильне взаємне проникання культур обох народів і відсутність між ними визначеного етнографічного кордону”³³. Особливо на прикордонних територіях, де частина українців мала польське походження, а частина поляків – українське.

Попри це, період 1918–1939 рр. позначився збройними конфліктами поляків та українців, причини яких треба шукати в певних історичних обставинах. Є.Стемповський пояснює це, насамперед, пробудженням націоналізму у народів, які населяли територію від Чорного до Балтійського моря. У XIX ст. лише інтелігенція мала відчуття національної української відмінності та національної самоідентифікації, а в 1919–1939 рр. почуття національної самосвідомості охопило найширші верстви населення. Осередком національного руху стала Східна Галичина – місце найбільшого скупчення української меншини на території тодішньої Польщі.

Не оминув увагою Єжи Стемповський також ситуацію українців у міжвоєнній Польщі. Система польської освіти зазнавала критики з українського боку через недостатню кількість українських шкіл та зменшення їх кількості, а потім через створення утравістичних (двомовних) шкіл. Через відсутність українського університету частина молоді змушена була навчатися в польських університетах та за кордоном.

Письменник відзначає активну діяльність українських громад, які створили приватні освітні школи. “Рідна школа” утримувала значну кількість шкіл на приватні складки у Східній Галичині. Позашкільна освіта перебувала під покровительством “Просвіти”, закладеної у Львові 1836 р.

Діяльність цих товариств важко недооцінити, на думку Є.Стемповського. Завдяки їм зник російський діалект (язичіє), яким говорила частина Галичини XIX ст., “а також засмічені німецько-польськими елементами долинні говори, які замінила поширений сьогодні у Східній Галичині правильна, літературна українська мова”³⁴.

Наголошує письменник і на доробку Наукового товариства ім. Шевченка, створеного у Львові 1876 р., що певною мірою компенсувало відсутність університету. “Протягом свого існування товариство видало кілька сотень томів наукових праць і, маючи велику бібліотеку, стало найважливішим осередком українознавства”³⁵. Ще один осередок українознавства був створений 1930 р у Варшаві з ініціативи українських та польських учених – це Український науковий інститут. Розвивали українці й власне культурне життя, зосереджене у містах. Навколо часопису “Літературно-науковий вісник”, який виходив у Львові, гуртувалося літературне життя. “Українська

³¹ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.102.*

³² *Ibid. S.133.*

³³ *Ibid. S.133.*

³⁴ *Ibid. S.145.*

³⁵ *Ibid. S.146.*

преса в Польщі становила 19% загальної кількості української періодики, що виходила в Європі”³⁶.

Українське село постає у баченні письменника своєрідною колицкою відродження та розвитку української нації. Оскільки польська адміністрація працевлаштовувала малу кількість українців, значна частина їх поверталася в село, де брала активну участь у його розвитку. Це витворило в українських селах самодостатнє культурне життя, яке притягувало до себе інших. “Звідси наприкінці згаданого вже ХХ ст. на терені Східної Галичини спостерігається тенденція українізування польського сільського населення і переймання ним української мови”³⁷.

Однак, на думку Стемповського, період з 1918 по 1939 рр. не приніс суттєвих вагомих змін у стосунки поляків та українців. “Незважаючи на розголос, політичні баталії того часу перейшли значною мірою по поверхні життя, не даючи переваги жодній зі сторін”³⁸.

Отже, інтроспективне бачення України Єжи Стемповського відзначається різноаспектністю та багатовимірністю. Візія України фокусується в основному на долині Дністра, однак згодом рамки розширюються до Волині, Східної Галичини, Гуцульщини та всієї України, що переходить у глобальний світовий масштаб.

Вихідна точка розвитку візії – родинний маєток Шебутинці на Поділлі, уважне вивчення якого приводить молодого Є. Стемповського до висновку про правичність історії, яка триває на цих землях.

Письменник намагається розкрити зміст української культури, яка зберігає праєвропейські традиції пастушої цивілізації. Цим і зумовлюється її оригінальність та унікальність. Українська історія розкриває життя усього праєвропейського світу, оскільки сьогодні ще остаточно не втратила віянь давньої культури. Кожен регіон країни долини Дністра зберігає самобутність та оригінальність, яка проявляється у розвитку народної культури.

Висока культура України – джерело натхнення не лише Дж.Конрада, І.Стравінського й багатьох інших митців, у тому числі самого Єжи Стемповського.

На теренах України зберігається дух ягеллонської ідеї рівноправності та толерантності у баченні есеїста, який є прикладом для наслідування.

Отже, у візії Стемповського українці виступають рівноправною нацією з самобутньою праісторичною культурою, які йдуть до незалежності.

У своїх творах Єжи Стемповський постає будівничим мостів порозуміння між українським та польським народами, історія взаємин яких була складною і вимагає переосмислення. Україна виступає не лише як країна дитинства, чи “мала батьківщина”, а як країна-сусід, культура якої мало вивчена поляками.

Перспектива майбутніх культурних відносин значною мірою залежить від розуміння культури та звичаїв іншого народу, тому вивчення творчої спадщини письменника у призмі візії України вимагає подальших досліджень та перекладів українською мовою творів письменника.

³⁶ *Stempowski J. W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie. S.147.*

³⁷ *Ibid. S.148.*

³⁸ *Ibid. S.148.*

**THE VISION OF UKRAINE
IN JERZY STEMPOWSKI'S ESSAYS**

Olha VOZNYUK

*The Ivan Franko National University in Lviv,
1, Universytetska str., Lviv, 79602
The Theory of Literature and Comparative Literature Department*

Perception of the vision of Ukraine by Polish writer Jerzy Stempowski is analyzed in the article. The problem of many-sided acceptance of Ukrainian culture and history on the basis of Ukrainian–Polish cultural and historical relationships by writer is high-lighted. The importance of Ukrainian culture in world-wide context is considered.

Key words: Jerzy Stempowski, the vision, Ukraine, Polish and Ukrainian culture.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2006
Прийнята до друку 08.12.2006